

This

Thuis

Het drama van een sentimentele samenleving

Jan Willem Duyvendak

Ontwerp omslag: Klaas Wijnberg
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 765 4
e-ISBN 978 90 4853 935 2 (pdf)
e-ISBN 978 90 4853 936 9 (ePub)
NUR 740

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© J.W. Duyvendak / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen teksten te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoud

1. De verhuiselijking van Nederland	7
2. Korte inleiding tot thuisvoelen	21
3. Thuis in je eigen lichaam	35
4. De baring als gezinsgebeuren	37
5. Thuiskomen en de dood	40
6. Thuis Best. Over het Nederlandse ideaal van zorg	42
7. Thuisvoelen in de langdurige zorg	55
8. Eenzaam maar o, zo autonoom. Over het thuisgevoel van zelfstandig wonende mensen met psychiatrische of verstandelijke beperkingen	65
9. Thuis in de stad. Over het verschil tussen vriendschap en amicaliteit	85
10. Van de hel naar de hemel: verhuizen naar de Castro, een homoseksuele buurt in San Francisco	91
11. Nativisme en moderne zeden	104
12. Zijn we dan niet altijd al modern geweest?	120
13. Een land dat zich (niet) laat kennen	129

14. Politieke partijen, universele mensenrechten en thuisgevoel	136
15. Het kinderpardon roept veel vragen op	152
16. De radicalisering van het sinterklaasgeloof	155
Noten	158
Literatuurlijst	165
Over de co-auteurs	180
Over de auteur	182

1. De verhuiselijking van Nederland

Er zijn de afgelopen jaren in Nederland talloze zogenaamde 'keukentafel'-gesprekken gevoerd. Sinds gemeenten verantwoordelijk zijn geworden voor de uitvoering van professionele zorg, terwijl ze tegelijkertijd fors moeten bezuinigen, schuiven ambtenaren en sociaal professionals aan de keukentafel aan om met hulpbehoevende burgers te bezien wat ze 'echt' nodig hebben. Burgers moeten namelijk veel meer zelf en voor elkaar gaan doen, vooral voor hun partners, hun kinderen, hun ouders, en anderen in hun 'sociaal netwerk'.

Gemeenten dragen nu verantwoordelijkheden die vroeger grotendeels bij het Rijk lagen. Leidende gedachte is dat gemeenten dichter bij hun burgers staan – er schemert een 'belofte van nabijheid' door alle wetteksten: als ambtenaren en politici 'dichter' bij hun burgers staan, dan kunnen ze meer 'maatwerk' leveren. Veel gemeenten nemen deze gedachte van nabijheid heel letterlijk en komen dus bij de mensen thuis. Ambtenaren uit Gemert verklaarden daarbij dat ze niet zozeer als ambtenaren op bezoek kwamen maar meer als 'grote zussen' – daarmee de setting verder verhuiselijkend. In plaats van een ongezellig professioneel gesprek bij bijvoorbeeld de sociale dienst, schuift de ambtenaar of de sociaal professional nu als wijs familielid aan de keukentafel aan.

De sociologe Evelien Tonkens heeft deze verhuiselijking scherp geanalyseerd in haar Socrateslezing in 2014: grote, formele, kille instellingen en professionals zijn uit de mode. Zorg en steun worden nu verwacht van het informele netwerk; échte, warme zorg kan het best geleverd worden door hen die zeer nabij staan. De populariteit van deze huiselijke

aanpak vloeit voort uit de in ons land breed gedeelde opvatting dat 'thuis' de plek is waar het beste zorg kan worden verleend, veel beter in ieder geval dan in een grote instelling. Tehuizen worden dan ook ontmanteld: eerder verdwenen al grootschalige psychiatrische inrichtingen, nu worden in hoog tempo verzorgingstehuizen gesloten.¹ De gedachte is dat een 'tehuis' nooit een 'thuis' kan bieden. Politici geven huizenhoog op van 'thuis'; ze willen er alles aan doen om mensen maar zolang mogelijk thuis te laten wonen. Gevoed door negatieve beeldvorming, bestaat onder de hulpbehoevenden zelf die wens overigens vaak ook: tehuizen worden gezien als onpersoonlijk, een plek waar niet goed voor je gezorgd wordt, waar de urine je langs de benen loopt. Zelfs als onderzoeken uitwijzen dat veel zelfstandig wonende, hulpbehoevende mensen erg eenzaam zijn en liever onder gelijken zouden willen verkeren, dan nog blijft een discussie over voor- en nadelen van thuis versus tehuis uit. Thuis is heilig verklaard. De overheid heeft besloten dat 'oost west, thuis best' is.

Om af te dwingen dat mensen thuis ook meer voor elkaar gaan doen, verscherpt de politiek voortdurend de norm voor – wat ambtelijk heet – 'de gebruikelijke zorg'.² Maar anders dan de naam suggereert, weerspiegelt deze norm niet wat Nederlanders gewoon zijn om voor elkaar doen; het is de overheidsnorm die vastlegt wat mensen voor elkaar *moeten* doen voordat ze een beroep mogen doen op publiek gefinancierde zorg. De afgelopen jaren is die norm herhaaldelijk veranderd: steeds gedetailleerder beschrijft de overheid wat zij nog vergoedt en vooral wat zij niet meer betaalt.³ Hierdoor moeten mensen die een huishouden delen meer voor elkaar zorgen voordat een beroep kan worden gedaan op de thuiszorg. Ouders met gehandicapte kinderen, bijvoorbeeld, moeten veel meer zelf

zorg verlenen voordat de overheid bijspringt. In een recente publiciteitscampagne camoufleert de overheid echter deze sturende rol. We lezen immers: 'De samenleving verandert en de zorg verandert mee'. Maar, zoals de Reclame Code Commissie ook vaststelde, is dat eigenlijk niet eerlijk: de overheid wil dat mensen veranderen, onder andere omdat ze wil bezuinigen op de langdurige zorg.

Waar het nieuwe beleid steeds meer verantwoordelijkheid legt bij burgers om voor elkaar te zorgen, betekent dit nog niet dat de overheid terugtreedt.⁴ Integendeel, zij draagt burgers op dat zij meer informele hulp gaan verlenen en komt tot aan de keukentafel om dat voor elkaar te krijgen. Dat heet een 'maatwerk'-gesprek maar het zal toch vooral moeten leiden tot minder hulp, niet tot meer. In die gesprekken wordt nagegaan hoe 'zelfredzaam' iemand is, hoe het 'netwerk' van de hulpvrager eruitziet en wellicht geactiveerd kan worden. Op basis van die informatie wordt vervolgens besloten welke hulp iemand krijgt – of niet. Zo leidt de grote nadruk op 'thuis' in de zorg tot een zekere verstatelijking van 'thuis': de overheid komt letterlijk bij u thuis. Hierbij putten ambtenaren en sociaal professionals uit twee registers. Enerzijds is er niets dan lof voor burgers: informele hulp is de beste, warmste hulp die er bestaat en de overheid heeft louter goede woorden over voor zorgzame burgers. Anderzijds is de overheid streng voor burgers die niet genoeg voor elkaar zorgen: zij moeten hun verantwoordelijkheid nemen! Maar dat zou helemaal geen probleem moeten zijn want wie wil er nu niet door naasten worden verzorgd en wie wil er nu niet voor zijn of haar naasten zorgen? De overheid treedt hard op om burgers te bewegen hun zachte krachten voor elkaar in te zetten.

Maar is dat altijd wenselijk? Problematisch aan het verder steunen op vrijwilligerswerk en mantelzorg is onder andere

dat er veel minder dan vroeger mensen ‘thuis’ zijn om te zorgen. Nederlandse vrouwen zijn de afgelopen decennia immers massaal gaan werken, ook al doen zij dat meestal parttime. Wie moet die zorg dan eigenlijk gaan geven, helemaal als we ons daarbij realiseren dat Nederland al in de top vijf in Europa staat van landen die het meeste vrijwilligerswerk en mantelzorg kennen? Op een of andere manier komen deze vragen te weinig aan de orde. ‘Thuis’ lijkt een magische belofte geworden die ons soms het zicht ontnemt op de alledaagse werkelijkheid.

Waar burgers vroeger heel veel konden verwachten van de verzorgingsstaat, wordt ze nu geleerd meer voor zichzelf en voor elkaar te zorgen in de huiselijke sfeer. Het heeft iets ironisch dat ten tijde van de opbouw van de verzorgingsstaat juist benadrukt werd hoe belangrijk het was dat mensen niet meer afhankelijk van elkaar waren in de privésfeer, thuis, maar dat zij, indien nodig, op de overheid konden steunen. Minister van Maatschappelijk Werk, Marga Klompé, die in 1963 de Algemene bijstandswet tot stand bracht, was hiervan een belangrijk pleitbezorgster. De overheid zou verantwoordelijkheid nemen voor sociaal burgerschap, voor de rechten verbonden aan de verzorgingsstaat, en hierdoor zou de affectie van burgers voor elkaar niet meer belast worden door de dwang tot zorg voor elkaar. Nu moeten we echter leren niet meer afhankelijk te zijn van de overheid, en juist wél weer van thuis, waar we voor elkaar zorgen, vanwege de liefde voor onze naasten.

Minder sociaal, meer cultureel burgerschap

Bij die terugtrekkende overheid doet zich trouwens een vreemde paradox voor. Door de veranderingen doet de

verzorgingsstaat minder voor ons maar tegelijkertijd moeten we ons meer met de overheid, of preciezer: de Nederlandse natie, identificeren. Het verminderde sociale burgerschap wordt ruimschoots 'gecompenseerd' door de toename in cultureel burgerschap: welke normen en waarden we als burgers van Nederland moeten delen en met welke emoties dat gepaard hoort te gaan. In het debat over migratie en de integratie van, met name, moslims zijn kwesties van nationale identiteit en loyaliteit centraal komen te staan. Er kwam een nationale canon en alle politieke gezindten houden ons voor dat we van onze 'verlichte' normen en waarden moeten houden, niet omdat het universele mensenrechten zijn maar omdat het *Nederlandse* normen en waarden zijn.⁵ Het zal niemand zijn ontgaan dat de band met Nederland recent voor velen een sterkere emotionele lading heeft gekregen. Zo wordt in het Zwarte Piet-debat op de sociale media het nationale erfgoed met hand en tand verdedigd. In de discussies over de Nederlandse identiteit valt bovendien één aspect op: voortdurend wordt benadrukt dat mensen zich in Nederland thuis moeten kunnen voelen. Dit is zelfs officieel overheidsbeleid: de landelijke overheid streeft ernaar en in Amsterdam probeerde de lokale overheid het thuisgevoel van Amsterdammers met 2 procent per jaar te laten stijgen.⁶

Denken over Nederland als een 'thuis' en benadrukken dat iedereen zich voortdurend thuis moet voelen in ons land, is echter veel minder vanzelfsprekend dan het op het eerste gezicht wellicht lijkt. Thuisvoelen is namelijk een heel selectieve emotie: je écht thuisvoelen doe je maar bij heel weinig mensen, en lang niet overal.⁷ Veel Nederlanders zeggen dat zij zich niet meer thuisvoelen in hun land, omdat er migranten zijn die er zulke andere, traditionele gedachten en gedrag op na houden. Als een natie als een huis wordt

beschouwd, als een thuis moet voelen, dan is er maar heel weinig ruimte voor verschil: van familieleden verdragen we immers ook niet dat zij heel anders zijn, want dan voelen we ons niet meer thuis.

Zoals thuis dus is verstatelijk, is de natie verhuiselijk – niet alleen doordat de politiek bij de burger thuis komt, maar ook omdat het ‘thuis’-gevoel is gaan reizen: het gaat er niet meer alleen om dat we ons thuis of in de buurt, thuis kunnen voelen, maar we moeten ons ook thuisvoelen in de stad en zelfs binnen de natie. Dit koppelen van ‘privé’-gevoelens aan het publiek domein is heel vanzelfsprekend geworden: alle politici spreken de taal van ‘thuisvoelen’, het CBS en SCP peilen of inwoners van Nederland zich inderdaad wel thuisvoelen en sommige burgers zijn boos als ze zich niet meer publiekelijk kunnen thuisvoelen. Ze claimen een emotionele band met hun nationale huis – en concluderen dan al snel dat ze zich méér thuis zouden voelen als anderen er niet zouden zijn, of als nieuwkomers tenminste af zouden blijven van hun tradities. Hoe meer in de politiek wordt benadrukt dat ‘autochtonen’ zich thuis moeten kunnen voelen in ‘hun eigen land’, hoe groter het risico dat migranten en hun (klein)kinderen het gevoel krijgen dat zij er niet bij horen. Dat geldt voor moslimmigranten, maar het Zwarte Piet-debat laat zien dat deze uitsluiting ook Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders kan treffen.

De emotionalisering van burgerschap heeft dan ook geleid tot intensivering van de banden met de natie van de ene groep en tot verzwakking van de band van andere groepen met Nederland. Mensen met een migratieachtergrond zijn vaak Nederlander, maar ze voelen het lang niet altijd zo.⁸ Voor ‘autochtonen’ is hun band met de natie recentelijk ook van karakter veranderd. Burgerschap is nu sterk cultureel gedefinieerd, de band is emotioneler: burgerschap is minder

materieel, meer emotioneel. De emotionele banden van het culturele burgerschap komen deels in plaats van de sociale banden van de verzorgingsstaat.

Zowel in de versterking van het cultureel burgerschap als in de vermindering van het sociale, speelt de verhuiselijking van de politiek een doorslaggevende rol. Zo is zich ‘Nederlander voelen’ sterk gekoppeld geraakt aan zich ‘thuis’ kunnen voelen. Daarnaast kunnen we steeds minder verwachten van de sociale staat die ons zo nadrukkelijk aan de keukentafel vertelt dat we het zelf thuis zullen moeten opknappen. Het collectieve zit nu niet meer in de gedeelde solidariteit van allen met allen, zoals in de verzorgingsstaat, maar in de gedeelde emotionaliteit: bij wie voel ik me werkelijk thuis?

Wat we als privé en wat we als publiek beschouwen, is dus drastisch aan het veranderen. We moeten het normaal vinden dat de overheid aan de keukentafel aanschuift, ten minste als we hulpbehoevend zijn. En we moeten ons thuisvoelen buiten ons eigen huis; beleid is erop gericht om ons thuis te laten voelen in onze buurt, stad en land. Deze dubbele verhuiselijking van de politiek – ‘de lokale politiek komt bij u thuis’ en ‘de nationale politiek is uw thuis’ – wil ik in dit boek onderzoeken en beter begrijpen. Vooral ook in hun samenhang, omdat tot nu toe beide ontwikkelingen als losstaand van elkaar of zelfs als tegengesteld zijn beschouwd. Denk bijvoorbeeld aan de sociologen Habermas en Sennett die beiden slechts oog hebben voor één van beide ontwikkelingen. Habermas, met zijn these van ‘de kolonisatie van de leefwereld door de systeemwereld’, ziet vooral de eerste vorm van verhuiselijking, vandaag tot uitdrukking komend in een overheid die aan de keukentafel plaatsneemt.⁹ En Sennett, beroemd van zijn claim dat sprake zou zijn van een ‘tirannie van het persoonlijke’, van het oprukken van

private emoties in de publieke ruimte, richt zich uitsluitend op de tweede vorm van verhuiselijking, het publiekelijk thuisvoelen, van de buurt tot de natie.¹⁰

Het lijkt er echter sterk op dat beide ontwikkelingen gelijktijdig plaatsvinden. Er is sprake van 'systeeminterventies' achter-de-voordeur, van vergaande overheidsbemoeyenis met burgers die niet of weinig zelfredzaam zijn. Tegelijkertijd verandert de publieke sfeer, nu 'thuisvoelen' zich, vanuit de privésfeer, als een noodzakelijk te ervaren emotie tot ver in de natie verspreidt.¹¹

Nederlandse politici zullen beamen dat de overheid eigenlijk niet te diep moet doordringen in de huiselijke sfeer, maar zij zullen claimen dat hun interventies juist bedoeld zijn om weer ruimte te bieden aan die eigenheid: de overheidsbemoeyenis is slechts tijdelijk, juist om 'zelfredzaamheid' en 'eigen kracht' van burgers te stimuleren waardoor zij weer op eigen benen komen te staan, de 'eigen regie' weer kunnen 'pakken', waardoor hun leven niet meer zal worden gedomineerd door derden, zoals professionals. Zij zullen weer autonoom zijn.

Deze vorm van verhuiselijking door de politiek, waarbij burgers wordt geleerd om, 'thuis', méér voor elkaar te voelen en méér voor elkaar te doen, streeft naar versterking van 'affectief burgerschap'.¹² Burgers moeten zich onderling meer verbonden gaan voelen, meer aan elkaar gelegen laten liggen; ze moeten affectiever worden, vooral in eigen kring. Deze veranderingen in sociale rechten leiden dus tot nieuwe plichten voor burgers, tot nieuwe emotionele verhoudingen.

Zoals zal blijken is deze 'verhuiselijking' van verzorgingsarrangementen niet geheel nieuw, want het leeuwendeel van de zorg was en is altijd thuis verleend op informele basis, door mantelzorgers en vrijwilligers, zelfs in de hoogtijdagen van de verzorgingsstaat. Hoewel 'thuis' dus van oudsher al

een prominente rol heeft gespeeld in de zorg, wordt in het politieke debat over de decentralisaties niettemin regelmatig gesuggereerd dat zich een copernicaanse wending aan het afspelen is ('transitie', 'transformatie'), waarbij 'thuis', nabije zorg, in plaats zou komen van afstandelijke zorg. Dit suggereert ten onrechte alsof burgers in Nederland niet naar elkaar omkeken.

Woher kommt das Heim?

Het antiprofessionalisme en het anti-instellingen-geluid vinden in Nederland al sinds de jaren zeventig sterke weerklank, voordat 'thuis' populair werd op andere beleidsterreinen.¹³ De filosoof Achterhuis had in 1979 met zijn kritiek op hulpverleners die de 'autonomie' van mensen zouden beperken ongehoord succes. Het paste in de gedachte dat mensen vooral bij zichzelf 'thuis' zijn en niet in vervreemdende instellingen of bij paternalistische professionals.¹⁴

De zorg heeft bijgedragen aan de popularisering van thuis in de politiek, net zoals de vrouwenbeweging dit op haar manier in dezelfde periode ook deed.¹⁵ Waar in de zorg de politiek steeds nabijer en lokaler werd, steeds meer verhuiselijkte, daar politiseerde de vrouwenbeweging het huiselijke. Zij wilde uit het private domein breken en verklaarde zorgtaken tot een publieke aangelegenheid. Deze politisering van 'thuis' raakte een snaar die lang en ver doortrilde. Zeker toen politici zich onder de door sommigen gevoelde dreiging van processen van globalisering sterk gingen maken voor 'thuis'.

Dit gebeurt het sterkst onder partijen van de *radical right* zoals de PVV die, net als andere populistische partijen, 'thuis zijn', 'thuisvoelen' en 'thuis horen' tot de kern van

haar gedachtegoed heeft gemaakt. Zij definieert een deel van de Nederlanders als *natives*, die ergens thuishoren en daarom meer recht hebben om zich thuis te voelen dan nieuwkomers. Voor dit gedachtegoed doen talrijke etiketten de ronde: populisme, nationalisme, racisme, xenofobie et cetera¹⁶ In dit boek zal ik me primair richten op stromingen die onderscheid maken tussen mensen die 'ergens thuis horen' en anderen die dat niet doen. Dit *nativisme* wil ik onderzoeken. Ik zoek hier aansluiting bij de definitie van nativisme zoals gegeven door de politicoloog Cas Mudde: 'Een ideologie die stelt dat staten exclusief bewoond moeten worden door leden van de autochtone (*native*) groep ('de natie') en dat allochtone elementen (zowel personen als ideeën) een bedreiging zijn voor de homogene natiestaat.'¹⁷ Nativisme is niet hetzelfde als nationalisme, het is een specifieke vorm daarvan: het is de grond waarop sommigen worden ingesloten als Nederlands, Duits, Frans of Amerikaans – *als natives* – en anderen niet.

In een interessante studie laten de sociologen Bart Bonikowski en Paul DiMaggio zien dat de kwestie van "'truly" American' onderscheiden moet worden van andere aspecten van nationalisme, zoals emotionele gehechtheid aan de natie, trots op de natie of gevoelens van nationale superioriteit.¹⁸ Hoewel nativisten zich vaak vergaand met hun natie identificeren, er trots op zijn en zich ook superieur voelen ten opzichte van andere naties en hun onderdanen, is dat niet de kern van het nativisme: dat draait om de opvatting wie er bij de specifieke natie thuishoort en zich er daarom thuis mag voelen, en wie er niet thuishoort en daarom beter kan verdwijnen. Of, in een gematigder variant: zo snel mogelijk moet assimileren, moet leren om een *native* te worden. Dit nativisme is niet voorbehouden aan radicaal-rechts. Er zijn veel meer politieke stromingen die

nativistische geluiden laten horen. Dit boek geeft antwoord op de vragen waar en wanneer er sprake is van nativisme en hoe dat is te begrijpen. Is het nativisme uitsluitend cultureel gedefinieerd? Of ook economisch: de PVV ziet de instroom van migranten ook als een financieringsprobleem en pleit voor een beperktere toegang tot nationale voorzieningen die vooral voorbehouden moeten blijven aan de natives.

Dit welzijnschauvinisme speelt niet per se een grote rol in de wens tot decentralisatie in de zorg bij andere politieke partijen. Maar interessant genoeg leidt de accentuering van 'nabije zorg' en het steunen op het eigen 'netwerk' de facto ertoe dat mensen vooral zorgen voor diegenen voor wie ze veel voelen. Welzijnschauvinisme was wellicht geen leidend motief voor de beleidsontwikkeling, wel is het een effect van de decentralisaties: in plaats van de verzorgingsstaat die gebaseerd was op anonieme solidariteit, worden we nu geacht vooral te zorgen voor hen voor wie we veel voelen, voor onze huisgenoten. Nativisme wordt door de decentralisaties geproduceerd en gelegitimeerd.

En zo leidt de grenzeloze populariteit van 'thuis' tot nieuwe vormen van insluiting én van uitsluiting in Nederland, zowel als het gaat om wie er symbolisch bij de natie hoort ('een echte Nederlander') als bij de concrete vraag wie er voor wie zorgt. In al deze belangrijke discussies speelt thuisgevoel een sleutelrol, zowel dicht-bij-huis als in de natie-als-thuis. Hoogste tijd dus om deze emotie aan een grondig onderzoek te onderwerpen.

Ik doe dat in dit boek door te kijken naar verschillende niveaus waarop thuisvoelen betrekking heeft: van je thuisvoelen in je lichaam tot je thuisvoelen in de natie. Ik begin op microniveau en daarna stijgt ik langzaam op. Maar eerst verdiep ik me in de vraag wat 'thuisvoelen' nu precies is, wat voor soort emotie het betreft en waarom wetenschappers,

zoals sociologen, zich eigenlijk meer met emoties bezig (zouden moeten) houden.

De hoofdstukken hebben een uiteenlopende stijl. Meestal is de vorm een artikel, soms is de tekst meer essayistisch en een enkele keer is sprake van een column. Wel zijn alle teksten gebaseerd op empirisch onderzoek. Meninge n zijn er over dit onderwerp immers al genoeg. De onderzoeksgegevens waarover verslag wordt gedaan, zijn op uiteenlopende wijze vergaard: door interviews, participerende observatie, surveyonderzoek en discoursanalyse. Dit zijn bewuste keuzes geweest. Een complex fenomeen als thuisvoelen vraagt om een omvattende en diverse aanpak.

Geen auteur schrijft een boek alleen. Zo ook is dit boek het product van veelvuldige samenwerkingen. Aan sommige hoofdstukken van dit boek schreven anderen mee, zoals aangegeven bij de desbetreffende hoofdstukken. Ik ben veel dank verschuldigd aan David Bos (coauteur hoofdstuk 6), Josip Kešić (coauteur hoofdstuk 14), Loes Verplanke (coauteur hoofdstuk 8) en Fenneke Wekker (coauteur van de hoofdstukken 6 en 9).

Meer in het algemeen wil ik benadrukken hoezeer dit boek, ook al prijkt mijn naam op de omslag, het product is van collectieve inspanningen waarbij talloze collega's betrokken zijn geweest in binnen- en buitenland. Hier wil ik met name de collega's bedanken van de groep Politieke Sociologie van de Universiteit van Amsterdam – (voormalig) promovendi, postdocs en reguliere stafleden – die een buitengewoon stimulerende omgeving hebben gevormd voor het onderzoek naar thuis en naar thuisvoelen.

Van sommige hoofdstukken in dit boek zijn eerdere versies gepubliceerd in boeken, tijdschriften en andere media. Zo publiceerde *Sociologie*, het Nederlandstalige tijdschrift voor sociologie, in 2009 een speciale uitgave over

de rol van emoties in sociologische studies. Een deel van hoofdstuk 2 werd daarin gepubliceerd. In diezelfde uitgave schreef ik samen met Loes Verplanke over het thuisgevoel van zelfstandig wonende mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking; grote delen van dat artikel zijn terug te vinden in hoofdstuk 8. Hoofdstuk 6, *Thuis Best*, is gebaseerd op een hoofdstuk in *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. Hoofdstuk 7 is een bewerking van de Cordaan-lezing die ik in 2011 hield. Hoofdstuk 9, over vriendschap en amicaliteit, is oorspronkelijk geschreven voor de essaybundel *EU@Amsterdam. Een stedelijke raad*. Hoofdstuk 10 is de vertaling van 'From Hell to Heaven: Moving to the Castro, a Gay Neighborhood in the Making' dat was opgenomen in mijn boek *The Politics of Home* (2011). Hoofdstuk 11 verscheen deels eerder onder de titel 'Een seksueel geëmancipeerde natie' in de bundel *Seks in de nationale verbeelding*. Hoofdstuk 12, *Zijn we dan niet altijd al modern geweest?*, verscheen eerder onder dezelfde titel in *Socialisme & Democratie* en, in aangepaste vorm, ook in *De Groene Amsterdammer*, getiteld *Ook pvv'ers houden niet van homo's*. Hoofdstuk 13 bouwt voort op een artikel uit *Migrantenstudies*, terwijl hoofdstuk 14 een aangepaste versie betreft van een eerdere publicatie in *NRC Handelsblad*. De kortere hoofdstukken 3, 4, 5, 15 en 16 ten slotte zijn deels eerder gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* (www.socialevraagstukken.nl) dat mij de afgelopen jaren veel ruimte heeft geboden om over thuis na te denken.

Ten slotte: dit boek kan worden gelezen als een uitwerking van ideeën die deels in samenspraak met Ido de Haan en Ewald Engelen werden ontwikkeld in *Het bange Nederland. Pleidooi voor een open samenleving* (2008) en verder onderbouwd in *The Culturalization of Citizenship. Belonging & Polarization in a Globalizing World* (2016), dat ik

samen met Peter Geschiere en Evelien Tonkens redigeerde. De auteurs die aan deze boeken hebben bijgedragen vormden de afgelopen jaren mijn intellectuele thuis, samen met de onderzoekers naar de herstructurering van de verzorgingstaat (*De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*).